

Jaroslav Peregrin: Kapitoly z analytické filosofie

Filosofia, Praha 2005, 320 s.

Jaroslav Peregrin je nepochybne najplodnejším autorom v oblasti logiky a analytickej filozofie u nás a rešpekt si zasluhujú aj jeho manažérske a učiteľské aktivity v týchto oblastiach. V uplynulých rokoch vydáva alebo edituje aspoň jednu monografiu ročne a uplynulý rok nie je výnimkou. Na pultoch sa pod názvom *Kapitoly z analytické filosofie* objavil jeho rozsiahly a fundovaný úvod do anglosaskej filozofie 20. storočia, ktorý zaplňa významnú medzeru na knižnom trhu. Hoci autor začiatkom 90. rokov už jeden úvod do tejto problematiky napísal, sám niekoľko ráz pripustil, že s jeho rozsahom a viacerými formuláciami nie je spokojný. Vydanie *Kapitol* je nepochybne významným krokom k náprave tohto stavu a na dlhší čas sa stane referenčnou knihou našej analytickej komunity. Práve preto sa nebudem podrobne venovať obsahu všetkých kapitol. Som totiž presvedčený, že experti na jednotlivé osobnosti analytickej filozofie sa skôr či neskôr k interpretáciám jednotlivých postáv podrobnejšie vrátia. Pôjde mi skôr o zachytenie perspektívy, z ktorej Peregrin k analytickej filozofii pristupuje, a jeho prístup sa budem snažiť trochu sproblematizovať. Samozrejme, popri tom sa nevynem niektorým konkrétnym postrehom ku knihe.

Začnem jej názvom. Ten v konfrontácii s obsahom vyznieva trochu zvláštne, pretože namiesto označenia knihy ako úvodu do problematiky čitateľa upozorňuje, že pôjde len o jej vybrané kapitoly. To by bolo, samozrejme, úplne v poriadku, každý z nás ma vlastný pohľad na filozofiu a zhostiť sa úlohy celostne predstaviť jednu celú filozofickú tradíciu nie je jednoduché. Lenže úvodné aj záverečné kapitoly knihy jasne ukazujú, že Peregrin chce analytickú filozofiu vymedziť v jej totalite, ako filozofické hnutie charakterizované istými obsahovými a formálnymi vlastnosťami. Svoju knihu chápe skôr ako kvalifikovaný úvod než ako osobné poznámky k analytickej filozofii. A tu vzniká problém. Peregrin je až príliš zameraný na konkrétny filozofický problém – teóriu významu – a pri nedostatku alternatívnej literatúry na našom trhu hrozí, že nezalý čitateľ bude po prečítaní knihy považovať analytickú filozofiu za mierne obskúrnú disciplínu, ktorá by urobila lepšie, keby sa premenovala na teoretickú sémantiku. Avšak kritériá, ktorými Peregrin a ním citovaní autori analytickej filozofiu uvádzajú (dôraz na jasnosť a explicitnosť argumentácie, rešpektovanie a využívanie výsledkov prírodných vied, matematiky a logiky, koncentrácia na analýzu jazyka a vyjasňovanie pojmov (s. 261), odpor k špekulatívnej metafyzike (s. 251) a sústredenosť na otázky, ktorých zmysel je relatívne jasný, s očakávaním skutočne explicitnej odpovede (s. 14)) možno aplikovať (a aj sa úspešne aplikujú) na takmer akúkoľvek oblasť filozofie. Určite teda nie je pravda, že napr. „povaha dobrej spoločnosti“ nie je pre analytických filozofov legitímnym problémom, ako to na s. 15 tvrdí Friedmanov citát. J. Rawls, R. Nozick alebo Ch. Taylor skúmajú analytickou metódou úspešne práve túto oblasť. Nieкто by mohol namietat, že spo-

mínaní autori vstupujú na scénu pomerne neskoro a predstavujú akúsi deviáciu návratu k „špekulatívnej metafyzike“. A práve tu je, myslím si, najslabšie miesto v perspektíve Peregrinovej práce. Diela, ktorých témou vonkoncom nie je teória významu, sa objavili v analytickej tradícii veľmi skoro. Uvediem len niektoré: *Mysel a jej miesto v prírode* z roku 1925 od C. D. Broada, ktorý prvú knihu o vnímaní publikoval už v 1914 (!); Russellove knihy *Analýza mysle* (1922) a *Analýza hmoty* (1927) alebo *Mysel a poriadok sveta* od C. I. Lewisa z roku 1929. Bohatstvo tém zo súčasnej analytickej filozofie ani nemusím zdôrazňovať, stačil si otvoriť ktorýkoľvek odborný časopis. Samozrejme, netvrdím, že teória významu nie je dôležitou a pre mnohých aj ústrednou témou analytického uvažovania, bez ktorej by samotná tradícia asi ani nevznikla. No úzka zameranosť knihy na tento parciálny problém vedie k excesom vymykajúcim sa štandardnému čítaniu analytickej tradície. Dôkazom je najmä kapitola o *Vzostupoch a pádoch „novej logiky“*, ktorá diskutuje problematiku až priveľmi vzdialenú filozofickej reflexii. Hilbert určite a Gödel do veľkej miery analytickými filozofmi jednoducho nie sú. Sú to skvelí logici, ale filozofia ich zaujíma okrajovo a aj keď sú Gödelove výsledky citované v najrozličnejších kontextoch, tento fakt z neho ešte analytického filozofa nerobí. Podobne marginálny je aj vzťah hlavného prúdu analytickej tradície ku kapitole o formálnej sémantike, kde sa síce diskutujú dôležité názory Montagueho, Tichého a Kripkeho o intenzii, ale filozoficky zaujímavejšia debata o esencializme zostáva nedotknutá. Neodpustím si ešte jednu poznámku k Peregrinovmu idiosynkratickému pohľadu na analytickú filozofiu. Týka sa krátkej kapitoly o vývoji analytickej filozofie v Európe a explicitne z nej vyplýva, že okrem Dummetta a hŕstky Nemcov (ktorí navyše vydávajú svoje diela nemecky, preto sa o nich nevie) sa tejto téme nikto nevenuje. To je názor priam škandalózný: Vo Veľkej Británii sú desiatky, ba stovky, katedier filozofie, plné skvelých analytických filozofov, významná je škandinávská škola, ale čoraz aktívnejší sú Francúzi, Španieli alebo Taliani, z ktorých mnohí publikujú výhradne v anglickom jazyku, čo je dnes lingua franca analytickej komunity. A keď už sme na nemeckej pôde, medzi hojne citovaných autorov z tejto oblasti patrí napr. Nida Rümelin alebo Thomas Metzinger.

Aby bolo jasné, nič z doteraz povedaného nemá znižovať kvalitu Peregrinovej práce. Chcem len upozorniť čitateľa na jednostrannú orientáciu výkladu a varovať ho pred prílišným zovšeobecnením. Teória významu, ktorá je až na predposlednú kapitolu o myslí skutočnou témou knihy, je vyložená skvele. Publikácia má z tohto pohľadu jasnú líniu, plnú zrozumiteľných argumentov a kvalitných postrehov. Najmä kapitoly o Fregem a Quinovi sú vynikajúce a kvalita tej quinovskej sa úplne vyrovná najlepším zahraničným učebniciam. Nie je totiž jednoduché postrehnúť vnútornú koherenciu celého Quinovho opusu, no Peregrin to zvláda bravúrne. Nanešťastie, práve v tejto kapitole sa vyskytuje jedna z mála závažnejších tlačových chýb. Tá na s. 190 spôsobila, že príklad o neexistencii rozdielu medzi analytickými a syntetickými súdmi nie jasný. Správne zrejme mala zamýšľaná veta znieť: „Popřeme-li však kvalitativní rozdíl mezi

analytickými a syntetickými vätami, nebudeme už moci pravdivosť (3) [teda domnelej analytickej vety „Slony jsou savci“] prostě předpokládat“ a ďalej pokračuje podľa textu. V skvelej úvodnej kapitole o Fregem je na môj vkus zbytočne veľa priestoru venovaného symbolike, čo môže neznaľého čitateľa skôr popliesť, ale inak ide o ďalší z vrcholov knihy. Kontinuitu čítania mierne narušuje už spomínaná kapitola o novej logike. Jej zaradenie za Wittgensteina nie je najšťastnejšie, vhodnejšie by bolo umiestniť ju hneď za Russellom. Tým by sa kapitola o oxfordskej škole dostala za Wittgensteina, kam nepochybne časovo aj tematicky patrí.

Hoci je kniha skvele napísaná, trochu prekáža nevyváženosť kapitol. Postavám Fregeho, Russella, Carnapa či Wittgensteina sú venované desiatky strán, no oxfordskej škole je venovaný len veľmi obmedzený priestor. Zrejme aj preto sa Gricove prevratné formulácie o mentálnom pôvode intendovania rečových aktov nespomínajú vôbec. A hoci som vyššie namietal proti samotnej prítomnosti kapitoly o novej logike v knižke o analytickej filozofii, zároveň musím upozorniť, že aj ona je s ohľadom na vývoj teórie významu príliš stručná. Slávnemu Gödelovmu dôkazu (s. 158) je venovaná ani nie polovica strany, kým (aspoň pre mňa) oveľa jednoduchšiemu Russellovmu vyvráteniu Fregeho programu sú venované hneď dve stránky. Pedagogicky je veľmi inšpiratívny nápad vložiť do každej kapitoly malú, graficky odlišenú životopisnú skicu diskutovaného filozofa. Zdá sa mi však, že niekedy je zoznam uvádzanej sekundárnej literatúry zbytočne podrobný a obsahuje aj diela, ku ktorým nie je jednoduché sa dostať. Zmiešané pocity vo mne zanechal záver celej knižky, pretože rigoróznosť predchádzajúcich kapitol sa tu priveľmi zvoľňuje a prechádza až do akéhosi popretia zmyslu celého projektu. Peregrin je až príliš ovplyvnený čítaním Rortyho a Brandoma, čo síce v oblasti teórie významu môže byť výhodou, no prevziať ich celkový pohľad na analytickú filozofiu považujem za dekadentné. Brandomovské zovšeobecnenia o priekopníctve inferencializmu u Hegela alebo tesnom spojení racionalizmu a inferencializmu sú bez bližšej špecifikácie prázdne a zavádzajúce. K racionalizmu sa dnes v rôznej forme hlásia také odlišné postavy, napríklad Chomsky, Boghossian, Fodor, Peacocke alebo Katz, a hádzať ich do jedného (inferencialistického) vreca je hanebné. A Hegela aj tak nikto z nás čítať nebude, aby si tézu o inferencializme overil. Prihlásenie sa k brandomovskému programu spôsobuje Peregrinovi ešte jeden špecifický problém. Kým samotného Brandoma otázka naturalizmu príliš netrápi, Peregrin by chcel byť zároveň naturalistom aj inferencialistom. Potom nám ale dlhuje odpoveď na otázku o povahe tejto novodobej formy dualizmu. Ako je možné, že fyzikálne konštituovaný organizmus, ktorý je ovládaný lokálnymi kauzálnymi interakciami, disponuje schopnosťou pohybovať sa v logickom priestore zdôvodňovania, kde akoby žiadne hranice neplatili? Predpokladám, že odpoveď na túto otázku od vedcov očakávať nemožno. Budem teda zvedavý, ako sa s ňou popasujú filozofi. Celkovo som zo záveru knihy nemal dobrý pocit. Zdal sa mi napísaný trochu narýchlo a nie je jasné, čo si z neho čitateľ má vlastne odniesť.

Zastavím sa na chvíľu pri prekladových a textových problémoch, ktorých nie je veľa, ale sú inšpiratívne. Začiatok názvu Dummettovej knihy *Origins of Analytical Philosophy* (s. 18) navrhujem prekladať skôr slovom *korene*, nie *pôvod*, pretože autorovi ide o zdôraznenie plurality iniciačných zdrojov tohto hnutia. Anglické *machinery* v názve slávneho Turingovho článku (s. 233) určite neoznačuje *mašinerie*, ale je to starší názov pre *stroje*. Mimochodom, v zborníku *Myseľ, telo, stroj* z počiatku 90-tych rokov od editorov E. Gála a J. Kelemenca je dobrý slovenský preklad Chalmersovho článku *Facing up the problem of consciousness*, ktorý Peregrin opakovane chybné datuje, keďže vyšiel až v roku 1995. Milé preklepy sú v odporúčanej literatúre z formálnej sémantiky na s. 208 – 209. Twin Earth sa mení na Twin Farth (to už nevyzerá ako náhoda! :-)) a úplne vymyslený je slovenský preklad názvu kľúčového Kripkeho diela *Pomenovanie a nevyhnutnosť*. Vymýšľať slovenčinu netreba, tá už bola kodifikovaná dávnejšie. Už dlhšie sa trápim s otázkou správneho prekladu termínu *ordinary language* a domnievam sa, že ani Peregrinov *obyčajný jazyk* (s. 167), ani Oravcovej *prírodný jazyk* z názvu zborníka základných textov tejto školy nie je vhodný. Prírodný jazyk je skôr prekladom anglického *natural*, čo je technické označenie jazykov, ktoré vznikli kultúrnym vývojom, a nie umelo. Ide o antonymum k *artificial*, teda umelému jazyku, napríklad esperantu. Slovo *obyčajný* zasa nemá vhodný prívlastok, ktorý by korešpondoval s frázou *ordinarily speaking*. Preto sa mi najvhodnejším kandidátom zdá *bežný jazyk*, ktorý na spomínané problémy nenaráža. Za inšpirujúci naopak považujem Peregrinove terminologické úvahy o rozlíšení *metajazyka a jazyka-objektu*, ktoré je v carnapovskom kontexte asi naozaj vhodnejšie než *objektový jazyk*. Škoda len, že slovenský preklad *Významu a nevyhnutnosti* sa na trhu objavil takmer súčasne s recenzovaným dielom a na konfrontáciu už je neskoro.

Ešte sa v krátkosti pristavím pri kapitole o mysli, ktorá najviac konvenuje môjmu profesionálnemu záujmu. Peregrinov pohľad na oblasť skúmania mysle je dlhodobo známy a formovanie vlastných názorov čítaním Dennetta ani neskrýva. Lenže Dennettove práce narážajú na dva základné problémy. Prvým je verifikacionizmus. Sám sa kedysi ako verifikacionista vymedzil a hoci sa od tohto označenia neskôr dištancoval, stále je v jeho úvahách prítomné. Jediné, čo môžeme o vnútorných stavoch podľa neho vedieť, sú ich vonkajšie prejavy vrátane výpovedí subjektov. To ale nemá ďaleko od oveľa kontroverznejšej tézy, že svet nemôžeme poznať priamo, pretože v jeho poznávaní sme obmedzení len na to, ako na nás pôsobí. Konečný verifikujúci dôkaz skeptikovi neposkytneme ani v jednej situácii, dobrý argument proti realizmu to ale nie je. Verifikacionizmus poznačil aj Dennettov inštrumentalizmus v oblasti intencionálnych postojov. Ten predstavuje druhý, často kritizovaný problém dennettovského myslenia. Dennett tvrdí, že intencionálne postoje v skutočnosti nemáme, sú to iba postulované entity, ktoré slúžia na predpovedanie správania. Lenže filozofia vedy nás pouča, že ak máme teóriu, ktorá úspešne predikuje istú oblasť fenoménov, a nemáme nijakú konkurenčnú teóriu, najjednoduchšie bude vyhlásiť jedinou úspešnú teóriu

za pravdivú, a teda korešpondujúcu s reálnym stavom postulovaných entít a zákonov. Dennettov odpor k realizmu je preto verifikacionisticky trucovitý, požadujúci nejaký dodatočný dôkaz existencie, ktorý ale nie sme schopní poskytnúť nielen v psychológii, ale ani v nijakej inej vede. Faktickej chyby sa Peregrin dopúšťa na mieste, kde asimiluje Fodorov pohľad na intencionalitu so Searlovým (s. 250). Kým Searle naozaj považuje zameranosť mentálnych stavov za „dále nevysvetliteľný inherentný rys obsahů lidské mysli“, Fodor sa naopak snaží vysvetliť ju kauzálnie. Otázkou zostáva, či je jeho analýza úspešná, ale to by sme sa dostali ďaleko nad rámec Peregrinových úvah.

Ak si čitateľ uvedomí, že predstavovaná publikácia nie je vševysvetľujúcim úvodom do analytickej filozofie, a sústredí sa na pochopenie vývoja v teórii významu, Peregrinovo dielo bude pre neho skvelým spoločníkom a určite najlepšou sekundárnou literatúrou k danej problematike. Zostáva len dúfať, že študenti a odborná verejnosť si z knihy odnesú čo najviac a nenechajú sa zmiasť niektorými totalizujúcimi formuláciami o povahe analytickej filozofie ani trochu záhadne vyzerajúcou obálkou.

Juraj Hvorecký